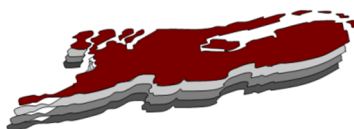

**Bureauonderzoek en Inventariserend
veldonderzoek - verkennende fase**

Sint Jansgebouw, Wierden gemeente Wierden (OV).

augustus 2017

Versie 1.1 (concept)

In opdracht van:
BJZ.nu
Twentepoort Oost 16a
7609 RG Almelo

Colofon

Laagland Archeologie Rapport 102

Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Sint Jansgebouw te Wierden, gemeente Wierden (OV)

Auteur: E.W. Brouwer

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: Versie 1.1 (concept)

Controle: J.A.M. Oude Rengerink

Autorisatie: J.A.M. Oude Rengerink

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie V.O.F
Cobbingstraat 27
7631 DA Ootmarsum

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie V.O.F, Ootmarsum, augustus 2017

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie V.O.F. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in augustus 2017 een Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase uitgevoerd ter plaatse van het Sint Jansgebouw te Wierden. Het onderzoek vond plaats in verband met een ruimtelijke procedure die de sloop van het huidige gebouw omvat, ten gunste van nieuwbouw.

Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen.

De bodemkundige en geomorfologische situatie van het plangebied is niet precies bekend. In de omgeving komt slecht een waarneming voor uit de late middeleeuwen. Wel is bekend dat het plangebied in een dekzandgebied ligt, vermoedelijk op gordeldekzanden behorend bij de verderop gelegen stuwwal van Wierden. Vermoedelijk heeft podzolvorming opgetreden en mogelijk is ook een oud bouwlanddek aanwezig. Op de gemeentelijke verwachtingskaart ligt het plangebied in een zone met een 'hoge verwachting dorpskern', grenzend aan een zone 'hoge verwachting historisch element'. In het begin van de 19^e eeuw maakte het plangebied deel uit van de historische kern van Wierden. Een kaart uit die tijd laat echter zien dat het plangebied destijds vrijwel geheel onbebouwd was.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek geldt een hoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum – vroeg-neolithicum en nieuwe tijd en een middelhoge verwachting voor de tussenliggende periode.

Het booronderzoek toont aan dat het dekzand van westelijke naar oostelijke richting opduikt. In de lager gelegen delen van het dekzand is een intacte B-horizont aangetroffen onder een dun veenlaagje. In westelijke richting is het bodemprofiel tot in de C-horizont verstoord. Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen, evenmin als een oud bouwlanddek (plaggendek). Het huidige gebouw is grotendeels onderkelderd.

Het hooggelegen oostelijke deel was mogelijk geschikt voor bewoning, maar het bodemprofiel is hier tot in de C-horizont verstoord. Dit betekent dat hier geen relevante archeologische resten meer zijn te verwachten. Het relatief laaggelegen westelijke deel was waarschijnlijk niet geschikt voor bewoning (nat/drassig). Hier heeft zich een veenlaagje ontwikkeld. Wel zouden hier afvalresten van een westelijker gelegen mogelijke nederzetting kunnen worden verwacht. Tijdens het veldonderzoek zijn hiervan geen aanwijzingen gevonden. Gezien de diepte waarop de B-horizont zich hier bevindt lopen eventuele resten waarschijnlijk geen gevaar bij nieuwbouwplannen.

Om deze reden wordt geen vervolgonderzoek aanbevolen. De implementatie van dit advies is in handen van de gemeente Wierden, hierin vertegenwoordigd door haar regio-archeoloog, mevr. M. Nieuwenhuis (regio-archeoloog), tel. 038 – 421 32 57, mnieuwenhuis@oversticht.nl.

Indien tijdens de uitvoer van de werkzaamheden onverhoopt archeologische resten worden aangetroffen of resten waarvan vermoed wordt dat dit archeologische resten zijn, dan dient onmiddellijk contact te worden gelegd met de gemeente of haar adviseur.

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding onderzoek	7
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	7
1.3 Administratieve gegevens	8
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	9
1.5 Onderzoeksdoel	9
2 Inventarisatie	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	11
2.3 Archeologie	12
2.3.1 Bekende archeologische waarden	12
2.3.2 gemeentelijke archeologische verwachtingskaart	12
2.3.3 Eerder archeologisch onderzoek	12
2.4 Historie	14
3 Conclusie	17
4 Verwachtingsmodel	18
5 Veldonderzoek	20
5.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	20
5.2 Vraagstelling	20
5.3 resultaten: lithologie, lithogenese en bodemontwikkeling	21
5.4 Resultaten: archeologie	22
6 Conclusie en verwachting	23
7 Selectieadvies	24
literatuur	25
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	26
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	27
BIJLAGE 3 Geomorfologische kaart	28
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)	29
BIJLAGE 5 Bodemkaart	30
BIJLAGE 6 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	31
BIJLAGE 7 Gemeentelijke archeologische verwachtingskaart	32
BIJLAGE 8 Boorpuntenkaart veldonderzoek	33
BIJLAGE 9 Boorstaten veldonderzoek	34

INLEIDING

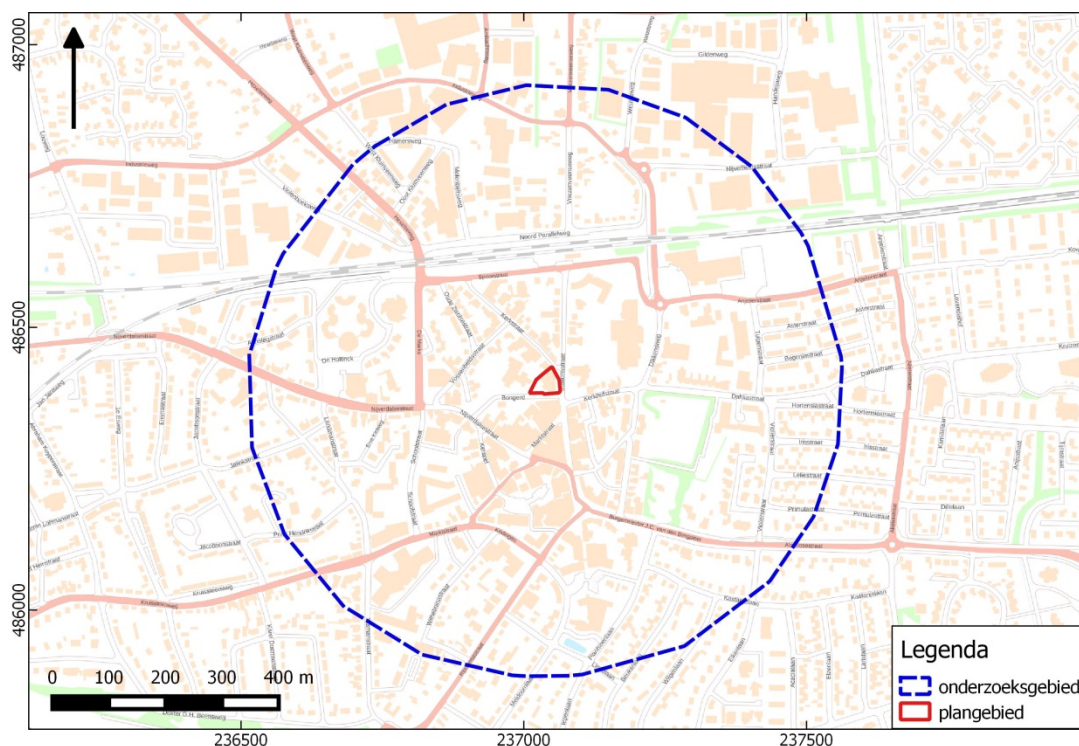
1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van nieuwe woningen aan de Kerkstraat te Wierden, gemeente Wierden (OV). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Wierden heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het bestemmingsplan dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten.

Het plangebied heeft een omvang van 1600 m². De diepte van de geplande verstoring reikt vermoedelijk overwegend niet dieper dan ongeveer 100 cm –mv. Rioleringsbuizen kunnen dieper aangelegd worden. De omvang van de geplande verstoringen overschrijdt de vrijstellingsgrenzen zoals die in het vigerende gemeentelijk archeologiebeleid zijn aangegeven.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Sint Jansgebouw in Wierden, gemeente Wierden (OV), zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied.

Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

OBJECTGEGEVENS PLANGEBIED		
Opdrachtgever	BJZ.nu	
Uitvoerder	Laagland Archeologie	
Bevoegde overheid	gemeente Wierden	
Plaats	Wierden	
Gemeente	Wierden	
Provincie	Overijssel	
Kaartblad	28D	
Archeoregio	3, Overijssels-Gelders zandgebied	
Coördinaten hoekpunten	noord	237050/486430
	zuidwest	237010/486384
	zuidoost	237063/486385
Gezamenlijk oppervlak circa	1600 m ² (0,16 ha)	
Diepte geplande bodemverstoring	100 cm –mv (geschat)	
Onderzoeksaanmelding Archis3	4560910100	
Opsteller onderzoek	E.W. Brouwer	
Beheerder en plaats documentatie	Laagland archeologie VOF, vestiging Ommen.	

Tabel 1. Objectgegevens.

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied is momenteel bebouwd. Het Sint Jansgebouw is een zalencentrum, eigendom van de Sint Marcellinusparochie. Op de begane grond heeft dit gebouw een oppervlak van 761 m². Daaronder bevindt zich een kelder met een oppervlak van 345 m². Er zijn plannen het huidige gebouw te slopen ten gunste van nieuwbouwwoningen. In dit stadium is de exacte invulling van de plannen nog niet bekend. Waarschijnlijk worden de bestaande gebouwen gesloopt ten gunste van eengezinswoningen met berging, zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 2. Links: huidige situatie; rechts: nieuwe situatie.

1.5 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fasen in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het verwachtingsmodel wordt getoetst en zo nodig aangevuld door middel van een verkennend booronderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

Voor realisering van de doelstelling wordt de volgende vraagstelling gehanteerd:

- *Wat is de fysisch-geografische situatie van het gebied?*
- *Hoe is de bodemopbouw in het plangebied en in welke mate is deze nog intact? Wat is de invloed van de geomorfologische en bodemkundige aspecten van het plangebied op bewoning en gebruik in het verleden?*
- *Welke bekende archeologische waarden (complextype, archeologische periode) bevinden zich in het plan- en onderzoeksgebied?*
- *Wat is bekend over het historisch gebruik van het plangebied in het verleden?*
- *Wat is de specifieke verwachting van het plangebied ten aanzien van archeologische waarden? (datering, complextype, omvang, diepteligging, gaafheid en conservering, locatie, uiterlijke kenmerken (artefacten en type indicatoren), mogelijke verstoringen)*

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Het plangebied ligt in het Oost-Nederlandse stuwwallenlandschap. Westelijk ligt de stuwwal van Wierden (zie bijlagen 3 en 4). De stuwwal is gevormd in de voorlaatste ijstijd (het Saalien, 238.000 – 126.000 voor heden). In deze periode raakte het noordelijk deel van Nederland bedekt met een dik pakket landijs. Het voortkruisende landijs stuwde oudere afzettingen (voornamelijk rivierafzettingen van zand, leem en grind) voor zich uit, waarbij hoge ruggen ontstonden. Deze worden gerekend tot de Formatie van Drenthe. Gedurende de latere fasen van de laatste ijstijd (Weichselien, 116.000 – 11500 voor heden) is over het stuwwallenlandschap een dik pakket glooiend dekzand afgezet (Formatie van Boxtel). Rondom Wierden kan dit dekzand een dikte van ongeveer 6 m bereiken.¹ Direct langs de stuwwal (legenda-eenheid 10B3 in bijlage 3) was de dekzandlaag wat dikker (gordeldekzandwelingen, 3L6).

Op de geomorfologische kaart (bijlage 3) is het plangebied weliswaar niet gekarteerd (bebouwde kom), maar op basis van wel-gekarteerde delen en het AHN kan worden aangenomen dat ook het plangebied in een zone met dekzandwelingen ligt. Op de dekzandwelingen kan een oud bouwlanddek zijn aangebracht. Ten oosten van het plangebied ligt vermoedelijk een oud beekdal (dalvormige laagte met veen (2R1) en een relatief laaggelegen beekdalbodem zonder veen (2R5). In dit beekdal ontstond in de loop van het Holoceen een veenpakket dat zich geleidelijk in oostelijke en westelijke richting uitbreide. Op basis van geraadpleegde paleogeografische kaarten² is het niet aannemelijk dat het veen zich op enig moment tot het plangebied of haar directe omgeving heeft uitgebreid.

Bodemkundig is het terrein evenmin gekarteerd (zie bijlage 5). Op basis van het gekarteerde, omliggende gebied ligt het terrein vermoedelijk in een zone met hoge zwarte enkeerdgronden (zEZ21), laarpodzolgronden (cHn21), haarpodzolgronden (Hd21) en/of veldpodzolgronden (Hn21), alle van zwak lemig, matig fijn zand.

¹ Gebaseerd op boring B28D0204 van NITG/TNO (dinoloket.nl)

² Vos e.a., 2013.

Enkeerdgronden hebben een dik plaggendek, dat vanaf de late middeleeuwen is ontstaan door het opbrengen van met mest vermengde plaggen op de akker. Hierdoor is in de loop der jaren een dik (minimaal 50 cm) plaggendek ontstaan, bovenop de natuurlijke ondergrond. De oudste plaggendekken zijn meestal ontstaan op locaties die al vóór het in zwang komen van plaggenbemesting in gebruik waren als akker. Onder het plaggendek zijn vaak nog resten van menselijke aanwezigheid bewaard gebleven. Door de dikte van het plaggendek zijn deze resten bovendien vaak goed beschermd gebleven tegen latere bodemingrepen. Laarpodzolen zijn veldpodzolen met een dun (minder dan 50 cm dik) eerddek. Dit eerddek kan door verschillende omstandigheden zijn ontstaan. Hier liggen de laarpodzolgronden aan enkeerdgronden enerzijds en veldpodzolgronden anderzijds. Op basis daarvan kan worden aangenomen dat het eerddek ook hier is ontstaan door plaggenbemesting. Haarpodzolgronden zijn typerend voor de hogere dekzandgronden terwijl veldpodzolgronden met name in de wat lagere (minder goed ontwaterde) gronden worden aangetroffen.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

Bijlage 6 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied. In het plangebied zijn geen bekende waarden geregistreerd.

Binnen het onderzoeksgebied is één waarneming geregistreerd (waarneming 4924). Deze is administratief geplaatst, wat wil zeggen dat de exacte vindplaats niet bekend is. Het betreft de vondst van een laatmiddeleeuwse kogelpot, gevonden tijdens niet-archeologisch graafwerk in of voor 1973. Binnen het onderzoeksgebied bevinden zich geen AMK-terreinen.

2.3.2 GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART

Op de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart³ (bijlage 7) ligt het plangebied in een zone met een 'hoge archeologische verwachting dorpskern', grenzend aan een zone 'hoge verwachting historisch element'. De begrenzing van eerstgenoemde is bepaald op basis van de bebouwing zoals deze op de eerste kadastrale kaart van omstreeks 1832 is aangegeven. De laatstgenoemde is vastgesteld op basis van de aanwezigheid van de Sint Jan de Doperkerk (hierna: St. Janskerk).

2.3.3 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 6. Onderstaande tabel geeft de belangrijkste resultaten/conclusies van de uitgevoerde onderzoeken.

³ Buesink e.a., 2010.

ONDERZOEKS-NUMMER	TYPE ONDERZOEK / UITVOERDER, JAAR	RESULTATEN / CONCLUSIES
33826	IVO-karterend/ARC, 2009	Verwachting voorgaand onderzoek: hoge verwachting voor resten uit de periode prehistorie t/m vroege middeleeuwen. Veldonderzoek: er zijn dertien boringen gezet met een edelmanboor (Ø 7 cm). De bovenste 40-100 cm is een verrommelde, mogelijk deels opgebrachte zandlaag. Daaronder zijn in 5 boringen resten van een podzolbodem aangetroffen (vnl. restanten van een B-horizont). Er zijn geen indicatoren waargenomen. Conclusie en advies: de hoge verwachting blijft gehandhaafd. Indien door het bevoegd gezag tot vervolgonderzoek wordt besloten: wordt een proefsleuvenonderzoek of een kleine opgraving geadviseerd.
49333	IVO-karterend/Hamaland Advies, 2013	Verwachting voorgaand onderzoek: middelhoge tot hoge verwachting op resten vanaf laat-paleolithicum tot en met nieuwe tijd. Veldonderzoek: er zijn vijf boringen verricht met een edelmanboor (Ø 15 cm). De bodem bestaat uit een plaggendeek van circa 80 cm dik, in twee boringen gevolgd door een E-horizont van ca. 10 cm. Daaronder ligt een B- en BC-horizont. De C-horizont ligt op ongeveer 100-130 cm –mv. In alle boringen is niet nader determineerbaar puin aangetroffen in het plaggendeek. In enkele boringen is plastic in het plaggendeek gezien. Andere indicatoren zijn niet waargenomen. Conclusie en advies: onder het esdek is sprake van een nagenoeg intact bodemprofiel. Relevante archeologische indicatoren zijn niet aangetroffen. Aanbevolen wordt geen vervolgonderzoek uit te voeren.
57041	Bureauonderzoek en IVO-verkennend en karterend/BAAC, 2013	Bureauonderzoek: hoge verwachting op resten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd. Middelhoge tot hoge verwachting op resten vanaf de bronstijd tot in de vroege middeleeuwen. Veldonderzoek: er zijn negentien verkennende boringen gezet met een edelmanboor (Ø 7 cm). Onder een verstoord dek van 45-110 cm dik is in een aantal boringen een grotendeels intact podzolprofiel aangetroffen (B-en BC-horizont). In boring 1 is de B-horizont (diepte 70-80 cm) een fragment verbrand vuursteen en een brokje houtskool aangetroffen. In boring 2 is in de BC-horizont (45-50 cm) een grote concentratie ijzerhoudende sintels waargenomen. In boring 8 is een vuursteenfragmentje gevonden in de B-horizont op 110 cm –mv. In boringen 7 en 17 is tussen 65-80 cm-mv onbepaald bouwkeramiek in de B-horizont gevonden. Volgend op het verkennende booronderzoek zijn 47 karterende boringen gezet. Ook hier zijn deels intacte podzolbodems en archeologische indicatoren aangetroffen. Conclusie en advies: op basis van de uitgevoerde onderzoeken wordt de kans op resten uit de steentijd middelhoog ingeschat. De verwachtingen voor de overige perioden blijven gehandhaafd. Vervolgonderzoek ter plaatse van de bouwblokken wordt niet nodig geacht. Indien in de toekomst ingrepen buiten de bouwblokken plaatsvinden, is aanvullend karterend booronderzoek noodzakelijk.
61628	Bureauonderzoek en IVO-verkennend en karterend/RAAP, 2014	Bureauonderzoek: hoge verwachting op resten uit alle perioden. Veldonderzoek: er zijn zes verkennende boringen (edelmanboor Ø 7 cm) en 14 karterende boringen gezet. In het plangebied is een plaggendeek op een grotendeels intact haarpodzolprofiel aangetroffen. Tussen plaggendeek en natuurlijke ondergrond bevindt zich een

		menglaag. Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Conclusie en aanbeveling: archeologische resten kunnen niet worden uitgesloten, maar het is niet waarschijnlijk dat zich langdurig gebruikte nederzettingsterreinen binnen het plangebied bevinden. Aanbevolen wordt geen vervolgonderzoek uit te voeren.
62480	bureauonderzoek/ Bureau de Brug, 2014	nog niet gepubliceerd in Archis3 of Dans Easy.
4021093100	booronderzoek// Hamaland advies, 2016	nog niet gepubliceerd in Archis3 of Dans Easy.

Tabel 2. Onderzoeksmeldingen in het onderzoeksgebied.

2.4 HISTORIE

Onderstaande tekst is grotendeels gebaseerd op Hoogendijk, 2007.

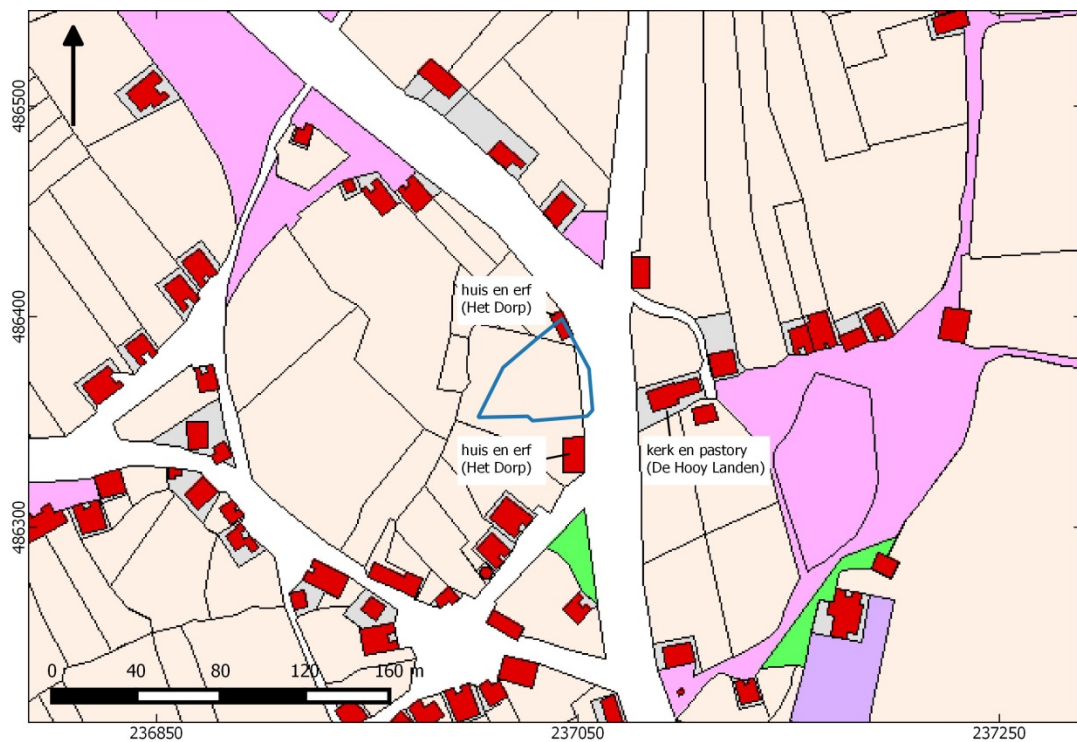
De naam Wierden is vermoedelijk afgeleid van 'Wederden', dat de betekenis heeft van een bevoeide strook grasland langs een rivier. De benaming hangt samen met een voormalige grote drassige vlakte ten westen tussen Almelo: Wierden is daarbij ontstaan op de plaats waar het veen vanuit Almelo grensde. De plaats Wierden wordt voor het eerst in historische bronnen genoemd in 1280. Rond 1405 werd dwars door het moeras een dijk tussen Almelo en Wierden opgeworpen. Het veer werd hierdoor overbodig. De dijk vormde onderdeel van een tolgeweg van Deventer naar Bentheim en Wierden werd hiermee een belangrijke verbindingsplaats. Rond 1500 waren slechts enkele hoeven aanwezig. Op de dijk werd een kerk gebouwd, die zich oorspronkelijk buiten de dorpskern bevond. Dit was de St. Janskerk, niet te verwarren met de huidige St. Janskerk ten oosten van het plangebied (zie Bijlage 4).

Oorspronkelijk gewijd als katholieke kerk werd de oorspronkelijke St. Janskerk na de Reformatie (16^e eeuw) net zoals alle kerken in dit deel van Nederland protestants. Tegenwoordig is deze vooral als Grote Kerk, dorpskerk of Hervormde Kerk bekend. De toren is vermoedelijk tussen 1493 en 1494 gebouwd. Het kerkgebouw is veel jonger, van omstreeks 1927.

De oorspronkelijke St. Janskerk verving een (waarschijnlijk) houten kerkje uit omstreeks 1433. Deze stond meer in het centrum van Wierden, nabij de plek van de huidige St. Janskerk ten oosten van het plangebied.⁴ De huidige katholieke St. Janskerk ten oosten van het plangebied is aanzienlijk jonger, vermoedelijk 19^e eeuws.

Op de eerste kadastrale kaart (circa 1832)⁵ is het plangebied grotendeels onbebouwd. Alleen in het meest noordelijke deel is bebouwing aangegeven. (afbeelding 3). Het terrein is op de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) aangeduid als bouwland

⁵ bron: hisgis.nl

Afbeelding 3. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is blauw omlijnd. Beige: bouwland, lichtgroen: weidelandpaars: heide. Bron: hisgis.nl. Op de kaart zijn functies en toponiemen van enkele gebouwen in en rondom het plangebied aangegeven zoals die op de OAT zijn vermeld.

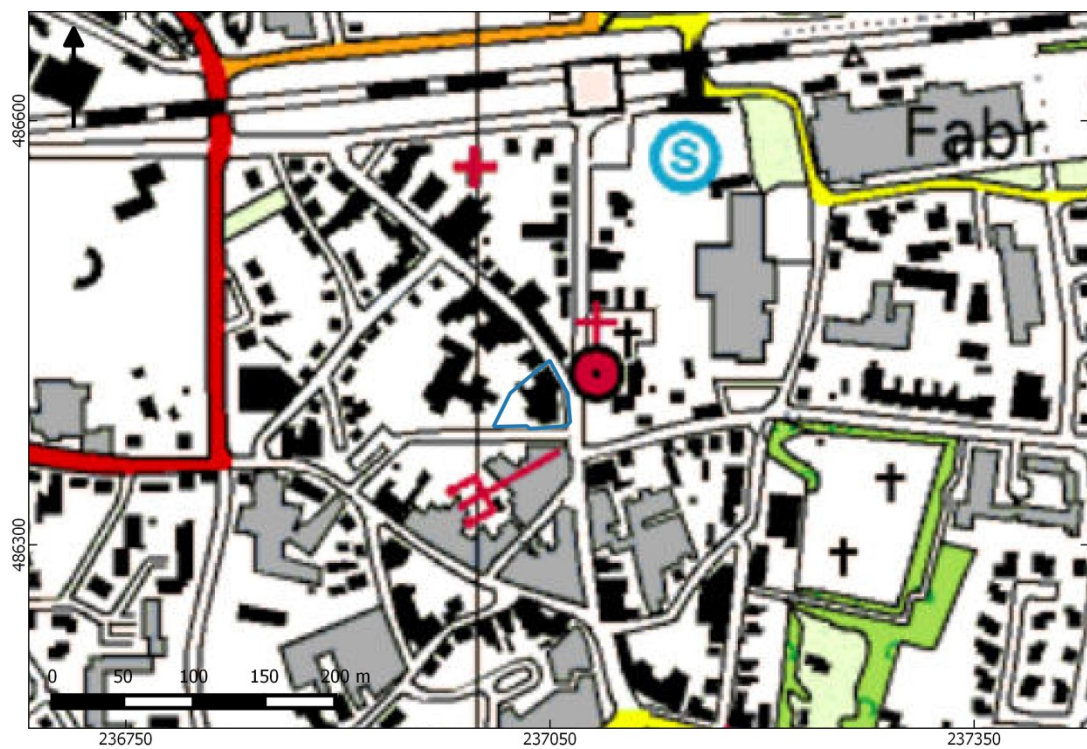
De 'kerk en pastory' zoals aangegeven op de kadastrale kaart is een oudere voorloper van de huidige katholieke St. Janskerk, die wat noordelijker is gelegen.

Op de Bonnebladen (circa 1900, zie afbeelding 4) is het plangebied bebouwd.

Afbeelding 4. Uitsnede uit de Bonnebladen, circa 1900. Het plangebied is blauw omlijnd. Bron: topotijdreis.nl.

Het gebouw in haar huidige vorm staat vanaf ongeveer 1995-1997 op de kaart aangegeven. (afbeelding 5).

Afbeelding 5. Uitsnede van de topografische kaart van 1997. Bron: topotijdreis.nl

HOOFDSTUK 3 CONCLUSIE

De conclusie wordt gegeven aan de hand van de beantwoording van de onderzoeksvragen uit paragraaf 1.5.

➤ *Wat is de fysisch-geografische situatie van het gebied?*

Het plangebied ligt vermoedelijk in een zone met gordeldekzanden. Ten westen ligt de lage stuwwal van Wierden. Ten oosten – tussen Wierden en Almelo – lag tot in de middeleeuwen een uitgestrekte, drassige vlakte die met een veerboot kon worden overgestoken. Behalve de hoogste delen van Wierden had het gebied veel te kampen met wateroverlast. Bodemkundig ligt het gebied vermoedelijk in een zone met haar- of veldpodzolgronden; mogelijk is een cultuurdek opgebracht. Het AHN kan hierin geen uitsluitsel bieden.

➤ *Hoe is de bodemopbouw in het plangebied en in welke mate is deze nog intact? Wat is de invloed van de geomorfologische en bodemkundige aspecten van het plangebied op bewoning en gebruik in het verleden?*

De bodemopbouw is niet bekend. Waarschijnlijk is op de locatie van het huidige gebouw sprake van een diep-verstoord bodemprofiel. Dit geldt zeker voor de onderkelderde delen.

➤ *Welke bekende archeologische waarden (complextype, archeologische periode) bevinden zich in het plan- en onderzoeksgebied?*

In het plangebied zijn geen bekende archeologische waarden geregistreerd. Binnen de begrenzing van het onderzoeksgebied is de vondst van een laatmiddeleeuwse kogelpot (of fragmenten daarvan) geregistreerd. Deze is tijdens civiele werkzaamheden aan het licht gekomen. De vondst is administratief geplaatst, wat wil zeggen dat de exacte vondstlocatie onbekend is.

➤ *Wat is bekend over het historisch gebruik van het plangebied in het verleden?*

In het begin van de 19^e eeuw was het plangebied in gebruik als bouwland. Het noordelijk deel was bebouwd (huis met erf). In de loop van de 19^e eeuw werd een tweede gebouw neergezet. Bebouwing nam in de daarna volgende periode tot ongeveer 1995 geleidelijk toe.

4 VERWACHTINGSMODEL

In dit hoofdstuk wordt een gespecificeerde verwachting voor het gebied gegeven op basis van de laatste onderzoeksvraag in par. 1.5.

- *Wat is de specifieke verwachting van het plangebied ten aanzien van archeologische waarden? (datering, complextype, omvang, diepteligging, gaafheid en conservering, locatie, uiterlijke kenmerken (artefacten en type indicatoren), mogelijke verstoringen)*

Op dit moment moet geldt een brede archeologische verwachting, met name omdat de specifieke bodemkundige en geomorfologische situatie niet goed bekend is. Dit houdt in dat waarden uit de periode laat-paleolithicum – nieuwe tijd zijn te verwachten. Factoren die bepalend zijn voor het verwachtingsmodel richten zich met name op de hoogteligging van de natuurlijke ondergrond. In het vroege Holoceen lag het plangebied mogelijk in een gradiëntzone, dat wil zeggen een landschapszone waar relatief hooggelegen, droge gronden grensden aan laaggelegen, natte gronden (rivierdal). In dat geval was het terrein mogelijk interessant voor jagers/verzamelaars (laat-paleolithicum – vroeg-neolithicum). Resten uit deze periode bestaan vooral uit vuursteen- en houtskoolspredingen en ondiepe kuilen met houtskoolresten. Deze zijn in de top van de oorspronkelijke natuurlijke ondergrond (E- en/of B-horizont) te verwachten. Mobiele artefacten (vuursteen, houtskool) zijn ook in eventuele akkerlagen bovenop de natuurlijke ondergrond te verwachten. Voor wat betreft de periode na het vroeg-neolithicum was het terrein vermoedelijk tot ongeveer 1405 nat en drassig en in dat geval niet geschikt voor bewoning. Het is echter mogelijk dat het terrein voldoende geprononceerd was om een redelijk droge woonlocatie te bieden. Met de komst van de dijk in 1405 werd vermoedelijk tevens begonnen het terrein in cultuur te brengen: rond 1500 waren een vijftal hoeves aanwezig. Specifiek zijn daarom resten te verwachten vanaf de nieuwe tijd. Aangezien het terrein in de vroege 19^e eeuw grotendeels onbebouwd was, wordt de kans op archeologische resten uit deze periode niet erg hoog geacht, maar mogelijk zijn sporen (fundamenten, uitbraaksleuven) van oudere gebouwen aanwezig. Daarnaast kunnen sporen van erfinrichting worden verwacht (beerput, waterput, greppels, veekralen en dergelijke).

Onderstaande tabel geeft in het kort de archeologische verwachting weer:

PERIODE	COMPLEXTYPE	DIEPTELIGGING	KENMERKEN
nieuwe tijd	nederzetting	circa 20-50 cm –mv	greppels, kuilen, later ook verkavelingssloten, funderingen, uitbraaksleuven
late middeleeuwen	nederzetting	20-50 cm –mv -mv	resten van bewoning, baksteen, paalkuilen, aardewerk, verbrande leem
vroege middeleeuwen - neolithicum	nederzetting	20-50 cm –mv	(paal)kuilen, sporen van erfinrichting, aardewerk, bewerkt steen, verbrande leem e.d..
laat-paleolithicum – vroeg-neolithicum	extractiekamp	20-50 cm –mv.	vuursteen- en houtskoolconcentraties, ondiepe haardkuilen

Tabel 3. Gespecificeerde archeologische verwachting. Rood: hoge verwachting; oranje: matige verwachting.

HOOFDSTUK 5 VELDONDERZOEK

5.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

Het veldonderzoek heeft tot doel om meer inzicht te verkrijgen in de fysische situatie in het plangebied. Het dient de in het plangebied aanwezige bodems, de mate van verstoring en de aanwezigheid van potentiële archeologische niveaus in kaart te brengen. Aan de hand daarvan kan er voor het plangebied een gespecificeerd verwachtingsmodel worden opgesteld dat gedetailleerder en nauwkeuriger is dan een verwachtingsmodel dat louter gebaseerd is op bronnen en globalere bodem- en geomorfologische kaarten.

Het veldonderzoek bestond uit het zetten van vijf verkennende boringen. De boringen zijn verspreid over de onbebouwde delen van het plangebied geplaatst.

De boringen zijn ingemeten met GPS met een nauwkeurigheid van 2 m en uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. Relevante lagen van de boorkernen zijn gezeefd over een maaswijdte van 4 mm. De boorkernen zijn visueel geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren. Het bodemprofiel is beschreven volgens de norm NEN 5104 en ASB. De NAP-maaiveldhoogtes van de boringen zijn bepaald aan de hand van het AHN. De profielbeschrijvingen zijn uitgewerkt in het programma Boorstaten!⁶ en opgenomen in bijlage 9. De boorpuntenkaart met de posities van de boringen is opgenomen in bijlage 8.

5.2 VRAAGSTELLING

Onderstaande onderzoeksvragen zijn leidend voor het veldonderzoek:

- *wat is de aard (ontstaanswijze, textuur, kleur), diepteligging en ouderdom van de relevante natuurlijke afzettingen in de ondergrond ter plaatse van het onderzoeksgebied?*
- *wat is de aard (kleur, textuur, samenstelling), diepteligging, genese en gaafheid van natuurlijke en eventuele antropogene bodemhorizonten ter plaatse van het plangebied?*
- *wat is de aard, dikte en omvang van eventueel ter plaatse van het onderzoeksgebied voorkomende afdekkende lagen en de (geschatte) ouderdom daarvan (plaggendek, stuifzandlaag, kleidek, afvallaag, ophogingslaag)?*

⁶ <https://www.boorstaten.nl/>

- tot welke diepte is sprake van een 'recente' bodemverstoring?

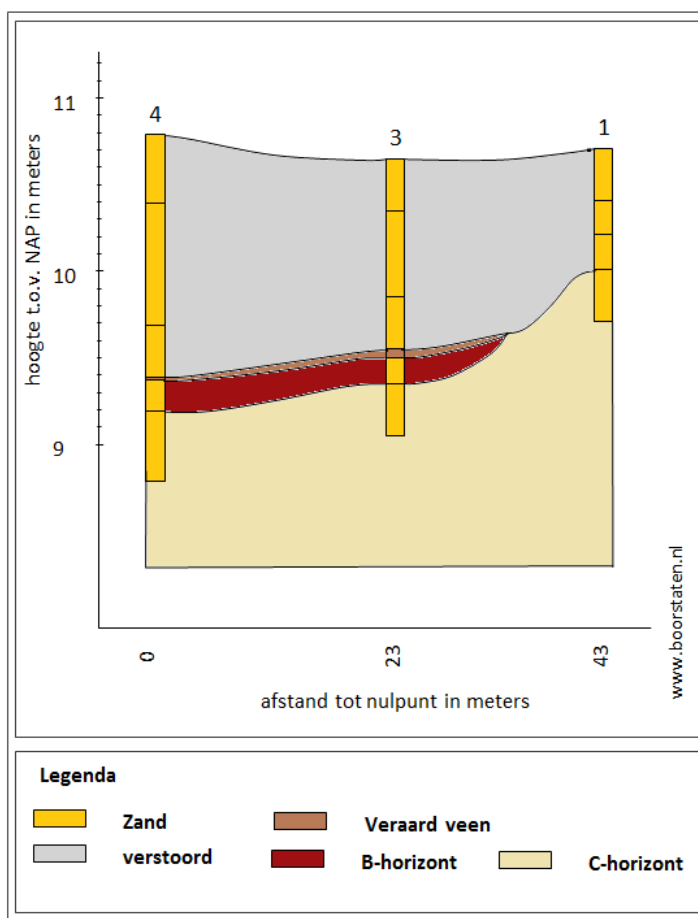
5.3 RESULTATEN: LITHOLOGIE, LITHOGENESE EN BODEMONTWIKKELING

In boringen 1 en 2 (oostelijk deel van het plangebied) is sprake van een verstoord pakket met een dikte van ongeveer 70 cm. Op deze diepte gaat dit pakket over in een C-horizont, die bestaat uit zeer fijn, zwak siltig zand. Dit zand is goed gesorteerd, geel of geelbruin van kleur en vormt een 'schone' laag.

In boringen 3, 4 en 5 is het verstoorde pakket aanzienlijk dikker, namelijk 110 cm (boring 3) tot 200 cm (boring 5). Hier is sprake van een opgebracht pakket met fragmentjes baksteen en kolengruis. Boring 4 is nageboord met een edelmanboor van 15 cm doorsnede; deze is op circa 70 cm gestagneerd op baksteenresten.

Onder het opgebrachte pakket ligt een dun (circa 2-5 cm dik) veenlaagje, bestaand uit sterk veraard materiaal. In boring 5 is deze veraarde laag aanzienlijk dikker (50 cm), maar duidelijk verstoord. In boringen 3 en 4 bevindt zich een B-horizont onder het veenlaagje op een diepte van 115-130 cm (boring 3) en 140-160 cm –mv (boring 4). Deze bestaat uit zeer fijn, zwak siltig zand. Dit zand is bruin van kleur (schoon) en gaat geleidelijk over in een gele C-horizont. In boring 5 ontbreekt een B-horizont. Deze is vermoedelijk opgenomen in de verstoorde venige laag. Wat resteert is een overgangshorizont (BC-horizont) waarvan de top (tussen 190-200 cm –mv) is verstoord. De C-horizont bevindt zich hier op een diepte van 220 cm –mv.

Onderstaande raaiprofiel toont de bodemopbouw van west naar oost:

Afbeelding 6. Raaiprofiel van boringen 4, 3 en 1.

Op het raaiprofiel is duidelijk te zien dat het (dek)zand in oostelijke richting oploopt richting Stationsstraat. Het traject van de huidige Stationsstraat was in dit deel reeds in 1832 aanwezig en vermoedelijk is deze op het toenmalig hoogste punt aangelegd.

Het venige laagje is vermoedelijk een restant van een veel dikker pakket. Het vormt een duidelijke aanwijzing dat het westelijke deel van het plangebied vroeger een nat en drassig gebied moet zijn geweest.

5.4 RESULTATEN: ARCHEOLOGIE

Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Tevens is geen (dun) plaggendeek waargenomen.

CONCLUSIE EN VERWACHTING

De vraagstelling zoals weergegeven in paragraaf 5.2 kan nu als volgt beantwoord worden.

- wat is de aard (ontstaanswijze, textuur, kleur), diepteligging en ouderdom van de relevante natuurlijke afzettingen in de ondergrond ter plaatse van het onderzoeksgebied?

De natuurlijke ondergrond bestaat uit zeer fijn zwak siltig geel zand. Van westelijke in oostelijke richting duikt het zand op. De C-horizont is geel of geelbruin van kleur en ligt in het westelijk deel op een diepte van ongeveer 220 cm –mv (ca. 9 m +NAP). In het oostelijk deel ligt de C-horizont op een diepte van circa 70 cm –mv (ca. 10 m +NAP). In het oostelijk deel is plaatselijk een dun restant van een veendek aanwezig, direct op de B-horizont. Dit veenpakket is in de loop van het Holoceen ontstaan. Het zand behoort tot de Formatie van Boxtel (dekzand) en is de latere fasen van de laatste ijstijd (Weichselien, 116.000 – 11500 voor heden) ontstaan.

- wat is de aard (kleur, textuur, samenstelling), diepteligging, genese en gaafheid van natuurlijke en eventuele antropogene bodemhorizonten ter plaatse van het plangebied?

In het westelijke deel heeft zich een schone bruine B-horizont (zeer fijn zwak siltig zand) gevormd. Deze ligt op een diepte vanaf ongeveer 120 cm –mv (ca. 9,40 m +NAP). In het oostelijk deel is plaatselijk een dun restant van een veendek aanwezig, direct op de B-horizont. Dit veenpakket is in de loop van het Holoceen ontstaan.

- wat is de aard, dikte en omvang van eventueel ter plaatse van het onderzoeksgebied voorkomende afdekkende lagen en de (geschatte) ouderdom daarvan (plaggendek, stuifzandlaag, kleidek, afvallaag, ophogingslaag)?

Er is in het grootste deel van het plangebied een ophogingslaag aanwezig die vermoedelijk is aangebracht om het relatief laag gelegen terrein op te hogen.

- tot welke diepte is sprake van een 'recente' bodemverstoring?

In het oostelijk deel is de bodem verstoord tot een diepte van ongeveer 70 cm (10 m +NAP). In het westelijk deel reikt de verstoring veel dieper, tot maximaal 2 m –mv (9,27 m +NAP). Een groot deel van deze laag bestaat waarschijnlijk uit opgebrachte grond. Tijdens het veldonderzoek is gebleken dat het huidige gebouw grotendeels onderkelderd is. Dit betekent dat de bodem onder het gebouw dat grote diepte is afgegraven.

HOOFDSTUK 7 SELECTIEADVIES

Voor wat betreft de onbebouwde delen van het plangebied is in het westelijk deel in drie boringen sprake van een grotendeels intact bodemprofiel (B-horizont). Deze ligt op een diepte van minimaal 115 cm en maximaal 200 cm –mv. Ten opzichte van NAP ligt het dekzand hier ongeveer 1 m dieper dan in het oostelijk deel. In het (onbebouwde) oostelijk deel is sprake van een tot in de C-horizont verstoord bodemprofiel. Onder het gebouw is sprake van afgegraven grond (kelders).

Voor wat betreft archeologische resten was het laaggelegen deel van het plangebied niet geschikt voor bewoning (nat, drassig). Dit blijkt duidelijk uit het restantveenlaagje dat hier is aangetroffen. Het westelijk deel ligt wat hoger en was mogelijk geschikt voor bewoning. De bodem is hier echter tot in de C-horizont verstoord.

De kans dat zich archeologische resten in het westelijk deel van het plangebied bevinden is daarmee laag. In het oostelijk deel kan mogelijk afval van een eventuele nederzetting worden aangetroffen. Hiervoor zijn tijdens het veldonderzoek geen aanwijzingen gevonden, maar op basis van booronderzoek is dit niet uit te sluiten. Van belang is echter dat een groot deel van het plangebied tot voorbij een eventueel archeologisch niveau verstoord is (bebouwing met onderkeldering). Bodemverstoring als gevolg van eventuele nieuwbouw zal waarschijnlijk niet tot in de B-horizont reiken.

Om deze reden adviseren we geen vervolgonderzoek uit te voeren en het plangebied vrij te geven. De implementatie van dit advies is in handen van de gemeente Wierden, hierin vertegenwoordigd door de archeologisch adviseur van de gemeente, mevr. M. Nieuwenhuis (Het Oversticht).

Mochten bij graafwerkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt conform de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij de gemeente of haar regio-archeoloog.

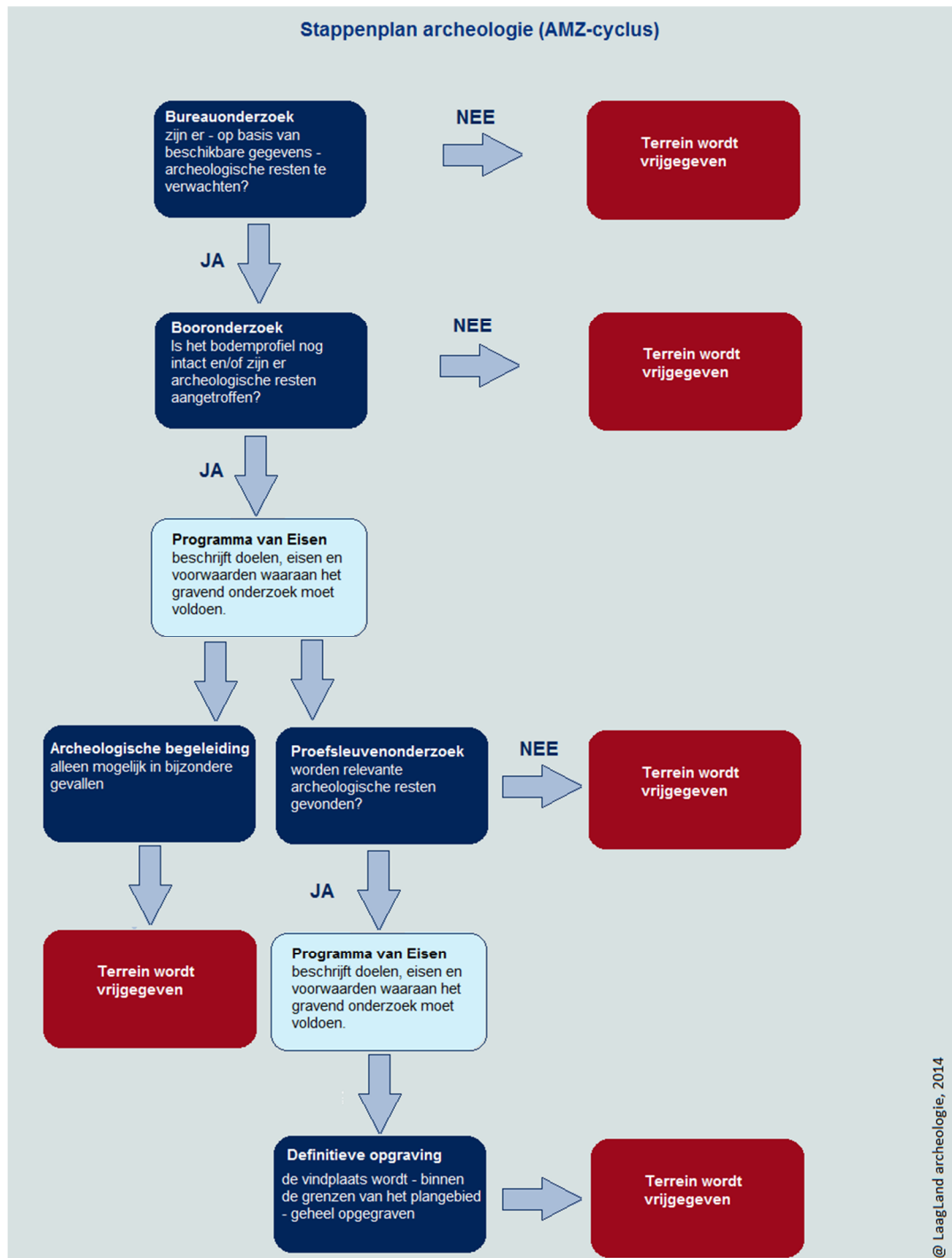
literatuur

- *Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's. Assen.*
- *Berendsen, H.J.A., 2008. De vorming van het land. Assen.*
- *Bosch, J.H.A., 2008. Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A.*
- *Buesink, A., M.A. Tolboom en H.M.M. Geerts, 2010. Gemeente Wierden, Archeologische inventarisatie en verwachtingskaart. BAAC-rapport V-09.0172. Deventer.*
- *Hogendijk, C., 2007. De Dorpskerk van Wierden. Enschede.*
- *Hogenstijn, C.M., 2012. Een perfecte lantcaerte van Overijssel. De kaarten van Overijssel door Nicolaas ten Have in het licht van hun tijd. Zwolle.*
- *Mulder, E.F.J. de., 2003. De ondergrond van Nederland. Groningen.*
- *Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.*
- *Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen en M. Verbruggen, 2006. Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek v2. SIKB*
- *Vos, P. & S. de Vries 2013: 2^e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0). Deltares, Utrecht. Op 15 mei 2015 gedownload van www.archeologieinnederland.nl.*

Archeologische databases/internetbronnen

- *ArchisIII*
- *www.boorstaten.nl*
- *www.topotijdreis.nl*
- *www.hisgis.nl*

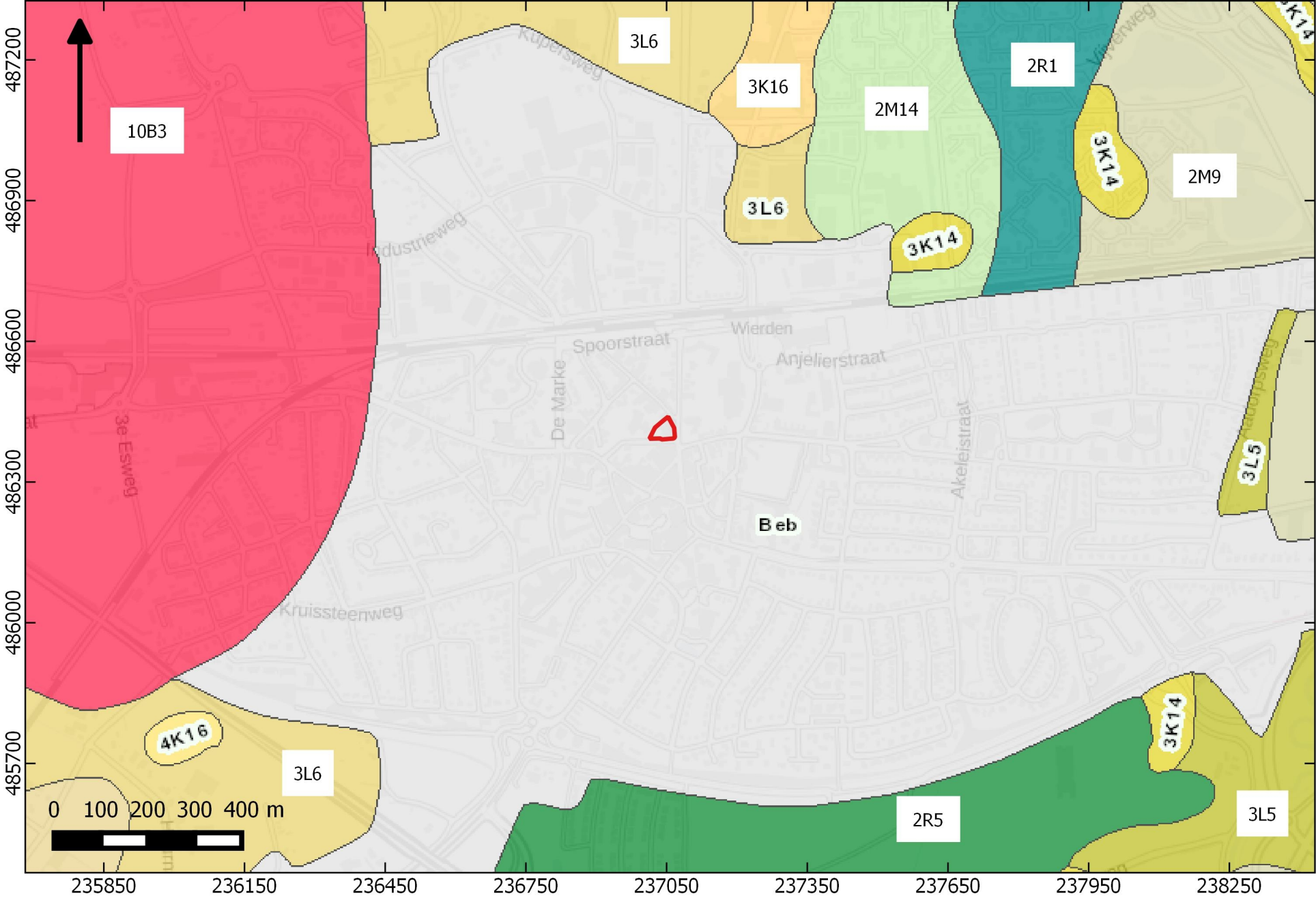
BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

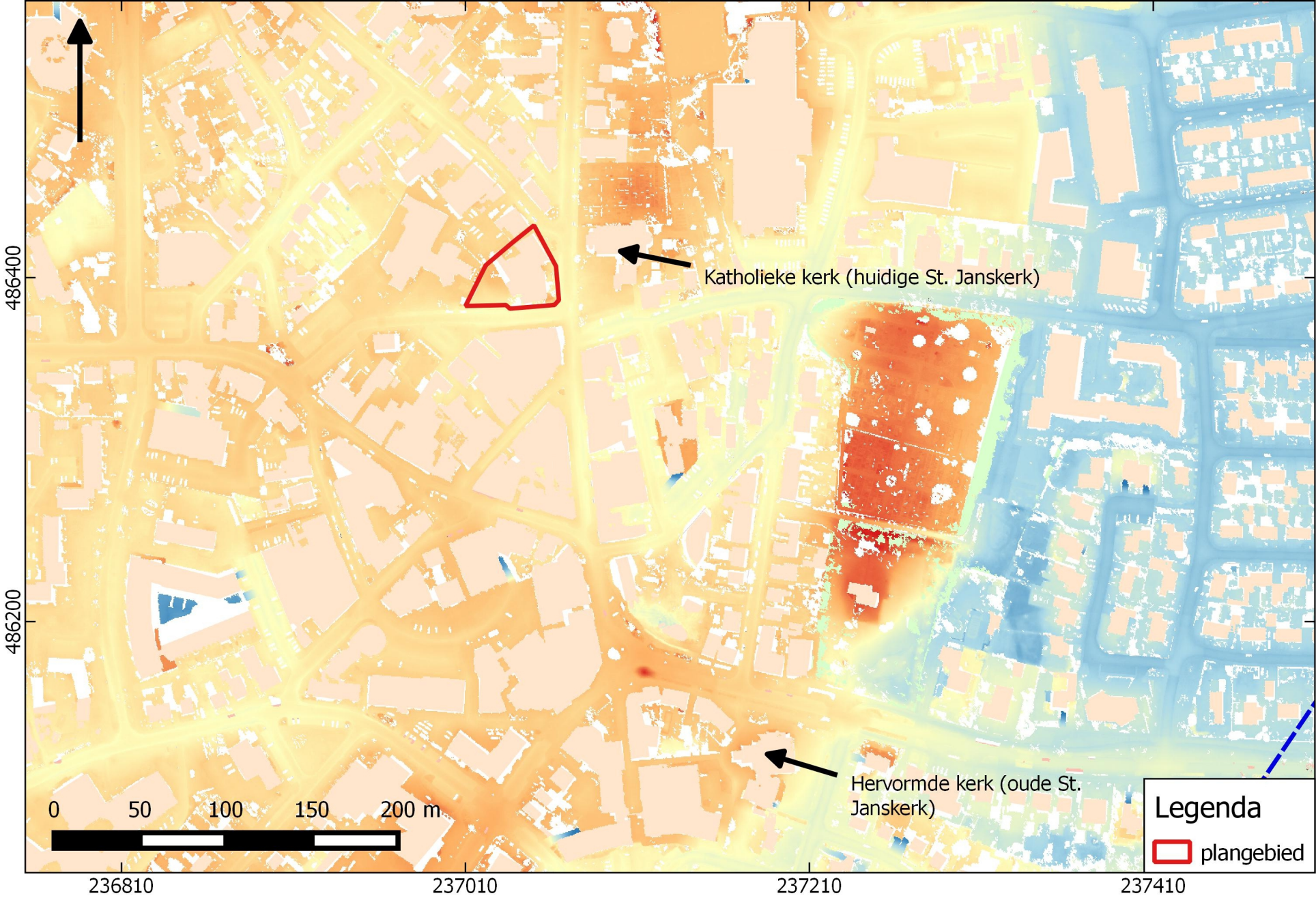
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd		C	-1795	
		B	-1650	
		A	-1500	
Middeleeuwen		Laat	-1250	
		Vol	-1050	
		vroeg	Ottoons	-900
			Karolingisch	-725
			Merovingisch	-450
Romeinse tijd		Laat	-270	
		Midden	-70 na Chr.	
		Vroeg	-15 voor Chr.	
Prehistorie	Ijzertijd	Laat	-250	
		Midden	-500	
		Vroeg	-800	
	Bronstijd	Laat	-1100	
		Midden	-1800	
		Vroeg	-2000	
	Neolithicum	Laat	-2850	
		Midden	-4200	
		Vroeg	-4900/5300	
	Mesolithicum	Laat	-6450	
		Midden	-8640	
		Vroeg	-9700	
	Paleolithicum	Jong	-35.000	
		Midden	-250.000	
		Oud		
© Monolithisch archeologie 2013				

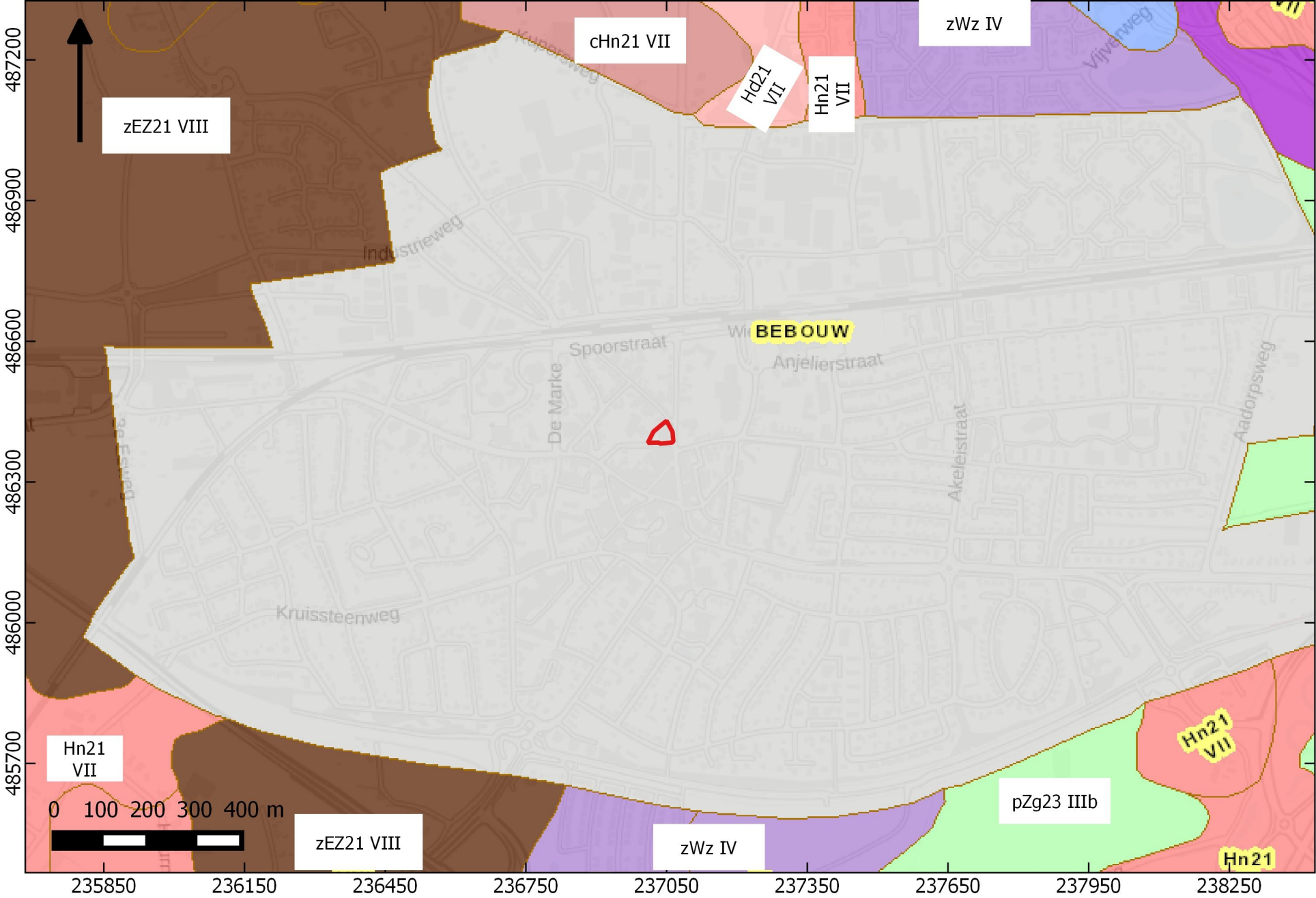
BIJLAGE 3 GEOMORFOLOGISCHE KAART

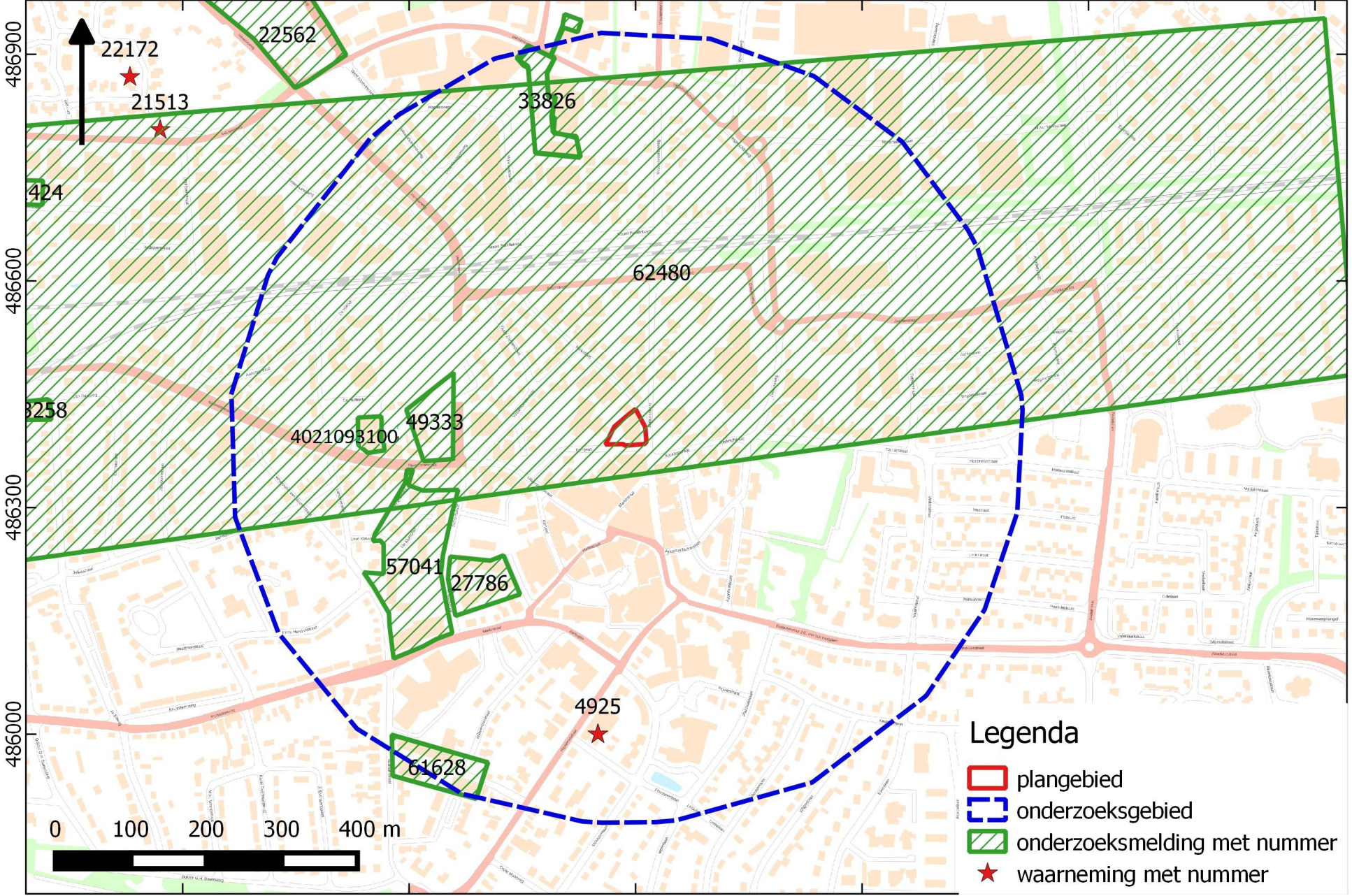
BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND (AHN)

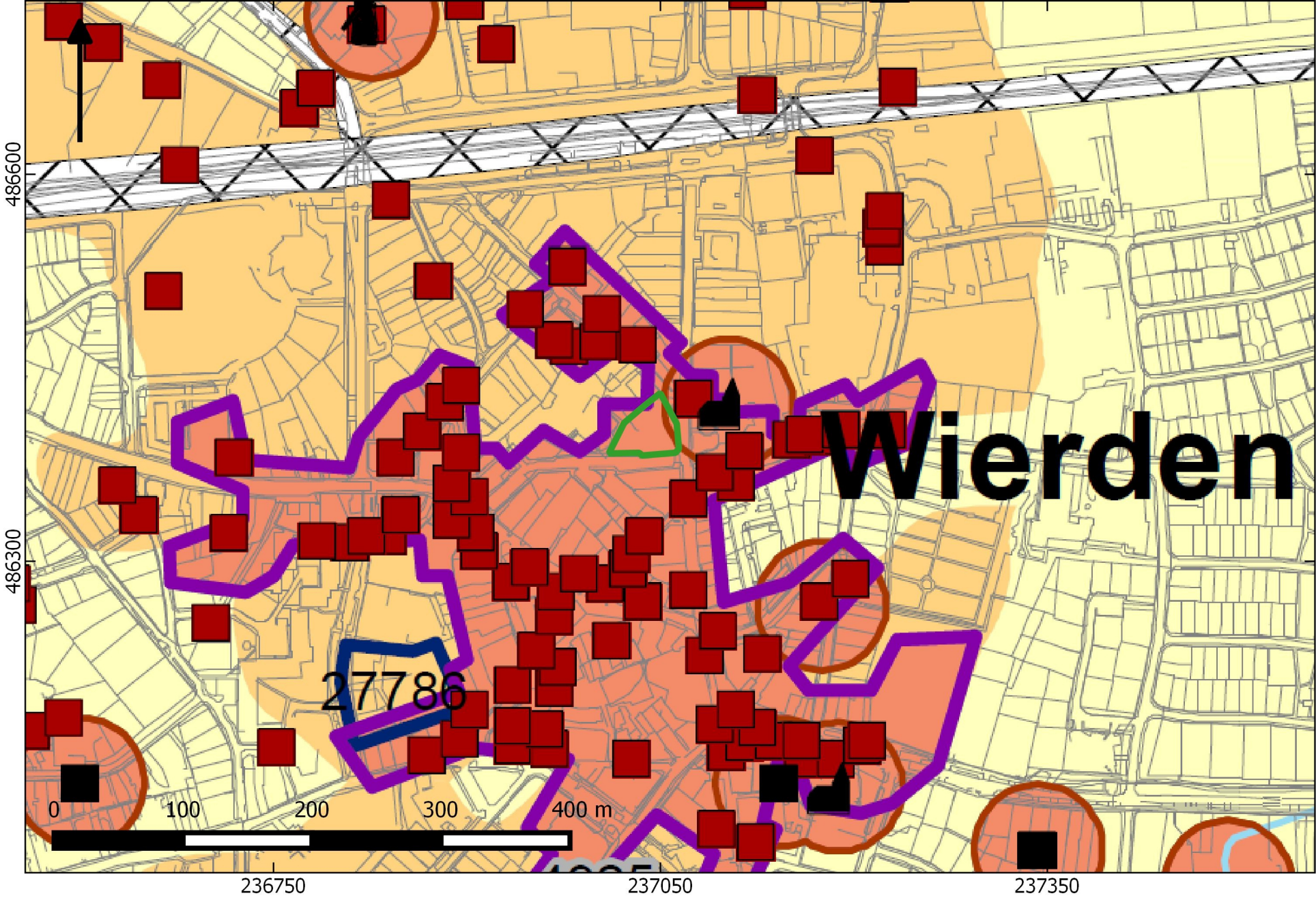
BIJLAGE 5 BODEMKAART

BIJLAGE 6 WAARNEMINGEN, AMK- TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

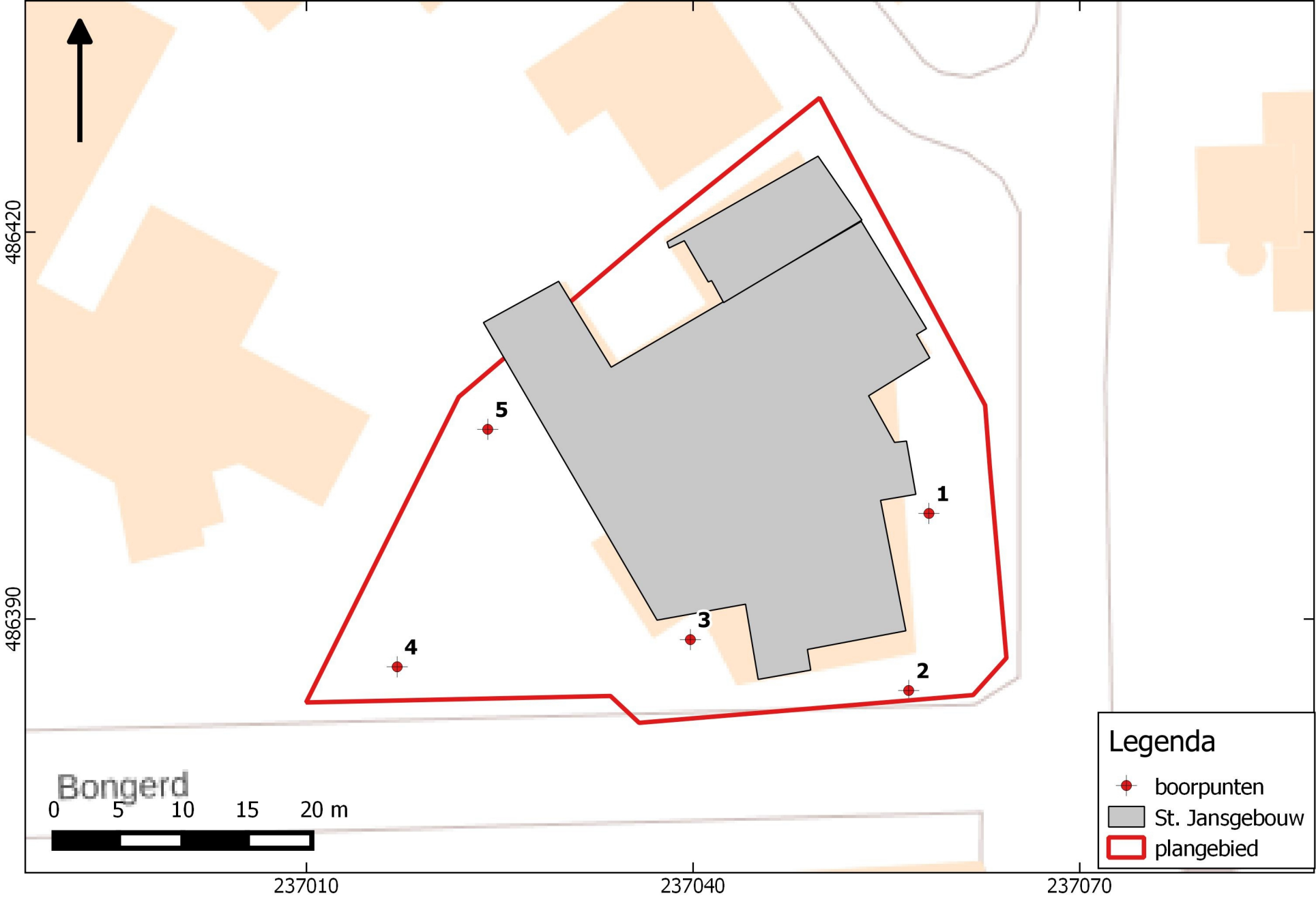

BIJLAGE 7 GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART

BIJLAGE 8 BOORPUNTENKAART

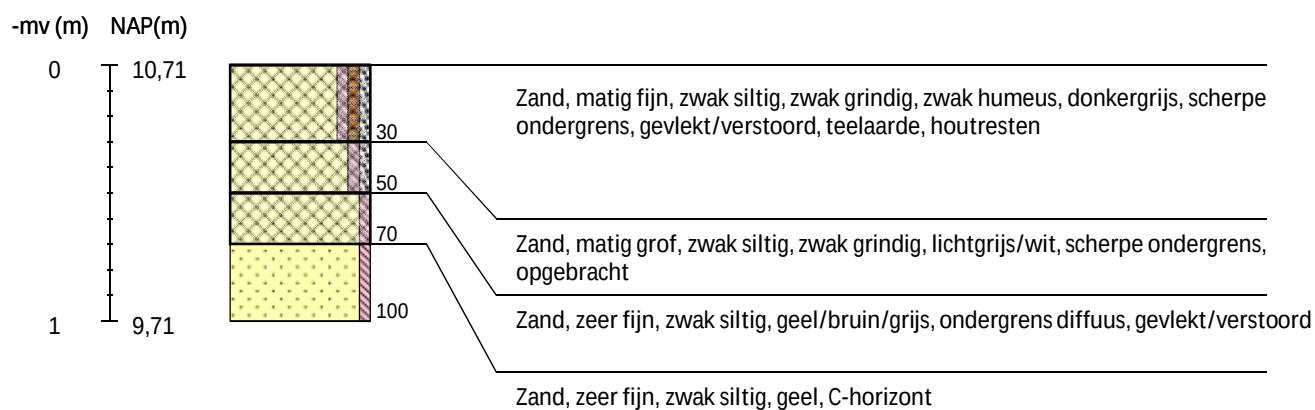
VELDONDERZOEK

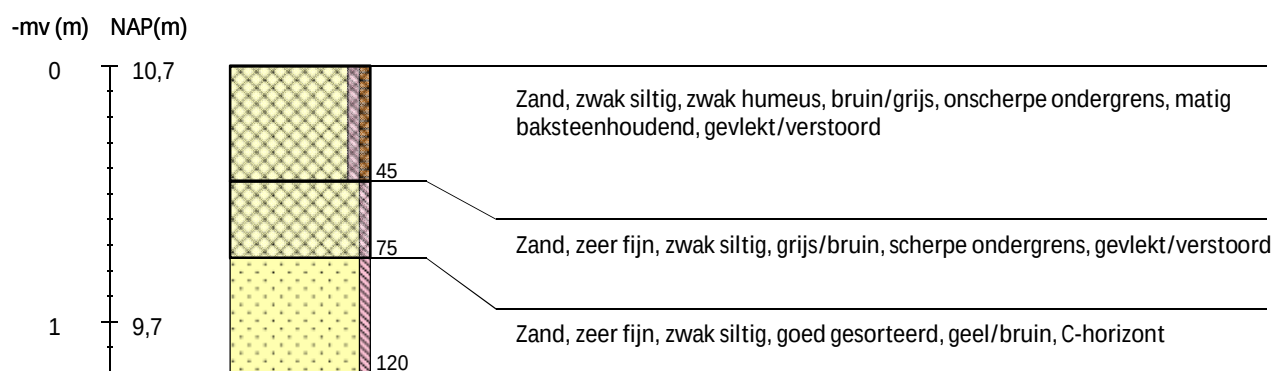
BIJLAGE 9 BOORSTATEN

VELDONDERZOEK

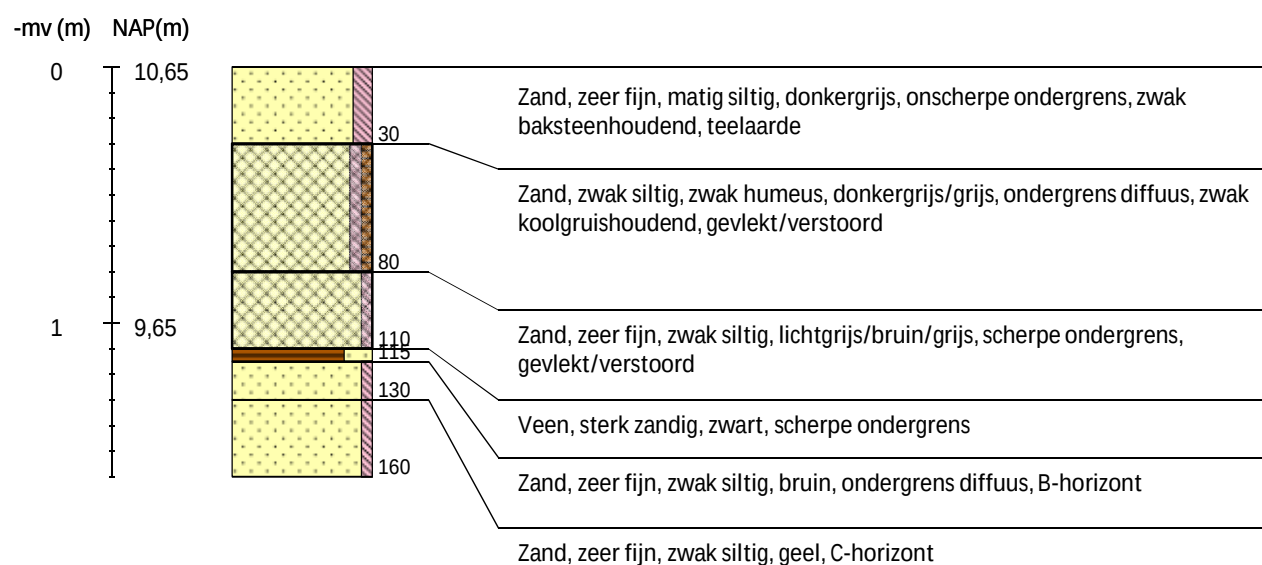
Boring 1 RD-coördinaten: 237058/486398 - Edelmanboor Ø 7 cm

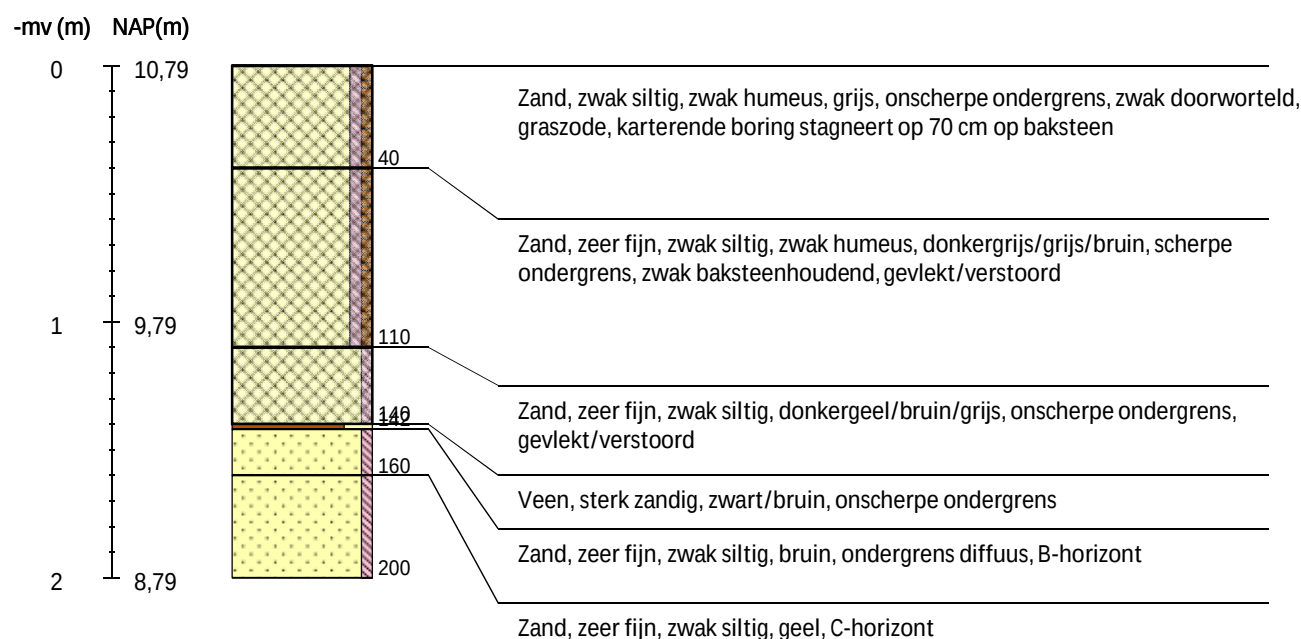
Boring 2 RD-coördinaten: 237057/486384 - Edelmanboor Ø 7 cm

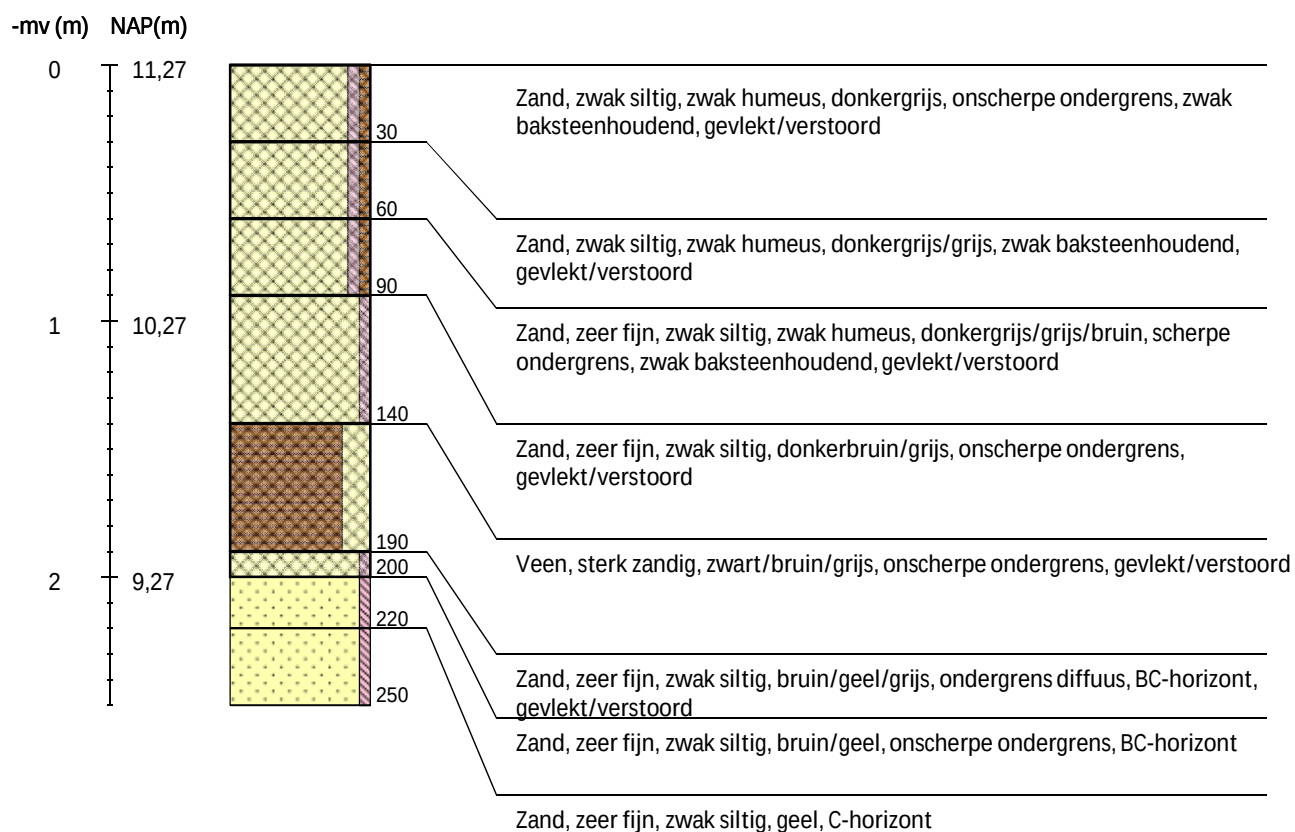
Boring 3 RD-coördinaten: 237040/486389 - Edelmanboor Ø 7 cm

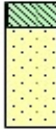
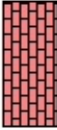
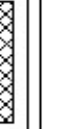
Boring 4 RD-coördinaten: 237017/486386 - Edelmanboor Ø 7 cm

Boring 5 RD-coördinaten: 237024/486405 - Edelmanboor Ø 7 cm

Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

Zand Zand, zwak siltig Zand, matig siltig Zand, sterk siltig Zand, uiterst siltig Zand, kleilig	Veen Veen, mineraalarm Veen, zwak kleilig Veen, sterk kleilig Veen, zwak zandig Veen, sterk zandig	Diversen Verharding Water Zandmediaan uiterst fijn < 105 µm zeer fijn 105 - < 150 µm matig fijn 150 - < 210 µm matig grof 210 - < 300 µm zeer grof 300 - < 420 µm uiterst grof 420 - < 2000 µm
Klei Klei, zwak siltig Klei, matig siltig Klei, sterk siltig Klei, uiterst siltig Klei, zwak zandig Klei, matig zandig Klei, sterk zandig	Grind Grind, zwak zandig Grind, matig zandig Grind, sterk zandig Grind, uiterst zandig Grind, siltig	Zandsortering goed gesorteerd D₆₀/D₁₀ < 1,8 matig gesorteerd D₆₀/D₁₀ 1,8 < 3 slecht gesorteerd D₆₀/D₁₀ > 3
Leem Leem, zwak zandig Leem, sterk zandig	Overige toevoegingen zwak humeus matig humeus sterk humeus zwak grindig matig grindig sterk grindig verstoorde laag	Kalkgehalte kalkloos geen opbruising kalkarm minder dan 0,5% CaCO₃ ca. 0,5 - 1 à 2 % CaCO₃ hoorbare opbruising, zichtbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO₃ 1 à 2% CaCO₃ Begrenzing onderliggende laag scherp overgangsgebied < 0,3 cm onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm Inclusies/archeologische indicatoren weinig < 1% matig 1-10% veel > 10%